

Lengyel András

Buzinkay Géza sajtótörténeti összegés-kísérletéről

1

A négykötetesre (valójában, a félkötetek révén, ennél több kötetre) tervezett akadémiai magyar sajtótörténet 1892-nél megrekedt. Formailag csak abbamaradt, befejezése azonban gyakorlatilag kizárt. Részben, mert az utolsó félkötet megjelenése (1985) óta nagyon sok idő eltelt, s a folytatás, ha mégis megszületne, óhatatlanul egészen más szemléletű lenne, részben, mert a magyar sajtótörténet-írás átalakulóban van, s jó ideje süllyedő pályán mozog, szakmai állapota kizárja egy kollektív, nagy összefoglalás lehetőségét. Ez természetesen önmagában is nagy baj. Egy szakma romlását látni mindig szomorú, s – ami ennél is döntőbb – e romlás óhatatlanul deformáló negatív következményekkel jár. De nagy baj a régi projekt megtörése azért is, mert mai perspektívából éppen az 1892 utáni magyar újságírás mélyebb ismerete lenne az igazán gyümölcsöző, ahogy mondani szokták: „aktuális”. A mai viszonyokhoz ugyanis közvetlenül éppen az 1892 utáni magyar sajtótörténet fejleményei vezetnek el. Ez az időszak (leegyszerűsítve: a 20. századi médiaviszonyok) készíti elő a márt. S bár az 1892-től máig terjedő időszak, sajtótörténeti szempontból is, törések, szakadások, váltások sorozata, a de facto kontinuitás természete éppen ezekből érthető meg. Márpedig a média (amelynek szerkezete persze mára nagyon átalakult, az úgynevezett „print” sajtó mellé felzárkózott, sőt azt mára már el is nyomta az online „felületek” uralma) olyan hatalmi ággyá vált, amely – tetszik vagy sem – megkerülhetetlen, s a hatalomgyakorlás sok régi eszközének szerepét is átvette. (Ha azt vélnénk, tévesen, hogy ezzel csak „finomul a kín”, becsapnánk magunkat: másról, rosszabbról van szó. Ignotus Hugó hajdani aforizmája igazolódott: az olvasót meg lehet mérgezni, ha ízlik neki a méreg, amit kap. S mára bizony, a „szórakoztatás” uralma révén, megspékelve jó adag „kamunikációval”, a toxikus hatások már oly mértékben fölhalmozódtak, hogy mindez immár a kritikus határ fölé emelkedett. Mi több, lényegében magának a medialitásnak az alapvető funkciója is a visszajára fordult. S ha valakinek megvan a lehetősége, hogy összevesse a 20. század elejének magyar sajtóját a máéval, mondjuk Ady publicisztikáját a mai sztárújságírókéval, akkor a kontraszt elborzasztó. Az intellektuális és morális süllyedés szembeötlő.) Ám bármilyen is ez a mai médiavilág, megértése és átláthatása (egyik) feltétele annak a folyamatnak a megértése és leírása, amely ehhez a „mához” vezetett. A hiányzó sajtótörténeti korszak földolgozása tehát nem az unatkozó „olvasók” számára gyártott „érdekességszolgáltatás”, hanem az önmegértés egyik – megkerülhetetlen – eszköze.

A baj, sajnos, mindezekon túl ott van, hogy bár ma már minden alsóbb fokú oktatási intézményből „egyetemmel” átszervezett iskolában folyik médiaképzés, „igazi”, „komoly” sajtótörténetész alig-alig van, s ők is magukra hagyottan küzdenek az elmerülés ellen. Olyan célokért, amelyek, könnyű belátni, nem egy-egy emberre szabottak, hanem intézményesen szervezett együttes erőfeszítést igényelnének. Ez a helyzet szubjektíve nagyon fölértékeli erőfeszítéseiket, de lehetőségeiket óhatatlanul behatárolja. Ma mindenki, aki még sajtótörténetésznek nevezhető, „gúzsba kötve táncol”.

Ma a magyar sajtótörténet-írás legjelentősebb (nem a legjobban dekorált, de teljesítménye alapján legjobb, legkarakteresebb, legtöbb tényleges eredményt produkáló) képviselője Buzinkay Géza. Rutinos, tapasztalt kutató (túl a hetvenen), de az idő múlása csak magánemberként hátrány, kutatóként inkább előny: az évtizedek során jelentős tapasztalatokra tett szert, s mivel hosszú ideig oktatta e tárgyat, a részadatok egységben látásának (s láttatásának) képessége is megerősödött benne. Most már hosszabb ideje abban a kettősségben mozog, hogy kutatja a modern sajtó történetét (nem „általánosságban”, hanem a maga konkrétságában, azaz empirikusan is), s ugyanakkor időről időre rákényszerül, hogy oktatási és/vagy kiadói igényeknek engedelmessé, többnyire szerzőtársakkal, hosszabb-rövidebb „összefoglalásokat” készítsen „érdeklődő” olvasóknak és/vagy tanulni kényszerülő hallgatóknak. Ez természetesen, kutatástörténeti szempontból, nem feszültségek nélküli helyzet: a modern, nyomtatott sajtó oly nagy szövegkorpuszt alkot, hogy (1) nincs ember, aki ezt egymaga végig tudná olvasni, és (2) az empirikusan, egy ember által föltárható témák köre mindig lényegesen szűkebb halmazt ad ki (s lényeges pontokon esetlegesebb), mint a potenciálisan fontos témakörök egésze. (Egyebek közt ezért is csak kollektív erőfeszítéssel megoldható a sajtótörténeti „szintézis” elkészítése.) Ezzel persze, ha valaki, Buzinkay Géza tisztában is van. S azt is tudja, az e helyzetben rejlő feszültség, szinte függetlenül a szerző(k) tehetségétől, csak olyan módokon oldható föl, hogy az eredmény szükségképpen csakis korlátozott érvényű lehet. A kutató, ha magára hagyottan dolgozik, vagy empirikus részletkutatásait folytatja – akkor a föltárt részletek száma gyarapodik (s ez jó és hasznos), de ezzel lemond az egésznek az egységben láttatásáról. Így, bármily sokat tudjon is, megmarad az „adalékok” körében. Vagy vállalva tudása szükségképpeni behatároltságait, a már ismert részletekből kiindulva, a hiátusokat mesterségesen (extrapolációval, intuícióval, sejtésekre hagyatkozva) áthidalja, és megkísérelve a lehetetlent, összegző képet ad. Nem kétséges, az ilyen összefoglalásra (amely persze nem igazi szintézis, ha kiadói idiómában annak mondják is), szükség van. Az áttekintést ugyan óhatatlanul lyukak és ki nem bontott részletek sora terheli, de mégis egy, legalább provizórikus öszsképet ad. Ez persze a szerzőt automatikusan kiteszi mindenféle fanyalgásnak, jogos-jogtalan „kritikának”, miközben műve mégis, fanyalogjon bárki bárhogy, gyakorlatilag megkerülhetetlen. Ha tetszik, ha nem, kézbe kell venni – értelmezési keretként, viszonyítási alapként, egyféle ismeretbázisként kell kezelni. (Egészen addig, amíg valaki vagy valakik jobbat nem készítenek.)

Buzinkay Géza elég bátor (s elég tapasztalt) ahhoz, hogy – ha már kollektív szintézisre nincs esély – megkísérelje az egyszemélyes összegzés salto mortalját.

Az új könyv címe: *A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig.* (A kiadó a Wolters Kluwer Kft.) A cím egyszerűnek látszik, de nem az, s meglehetősen magas igényről árulkodik. Az első, amire érdemes felfigyelnünk, a tárgy sajátos megkettőzése (vagy szétbontása). A „sajtó” és az „újságírás” ilyen elkülönítése ugyanis nem kevesebbet mond ki, mint az újságírás intézményrendszerének és az újságírás szövegtermelő gyakorlatának tudatos kettéválasztását, külön bemutatásának igényét. (Az egyik, a „sajtó”, az intézményrendszer, a másik, az „újságírás”, a speciális szövegtermelés – más-más megközelítést igényelnek.) E kettősség előzetes szempontként való megkülönböztetése, mondhatnánk munkahipotézisként való használata jogos és hasznos. Nem árt azonban mindjárt leszögezni, a reálfolyamatokban ezek nemcsak összetartoznak, de egy-

mást, kimondatlanul is, föltételezik. Egymás nélkül nincsenek. Akár „sajtótörténetet” írok tehát, akár az „újságírás történetét” mutatom be, ugyanazt kell megírnom. Csak, s ez nem lényegtelen distinkció, nem valami amorf masszaként, hanem, mondjuk így, természetes szerkezeti adottságaiban, strukturáltan. A címnek az a közlése pedig, hogy mindezt a „kezdetektől” a „rendszer váltásig” mutatja be a könyv, szintén figyelemre méltó. Amilyen evidensnek, „egyszerűnek” látszik, olyan bonyolult feladatvállalás áll mögötte. Nemcsak a bő kétszáz év miatt, de – s elsősorban – a kezdet és a ma közötti nagyon nagy különbség miatt is. A kezdetek kutatása és bemutatása ugyanis egészen más nyelvi, történeti és filológiai kompetenciákat igényel és feltételez, mint a rendszerváltáskoriaké. S e nagy fesztáv átfogása nemcsak a mára ugyancsak nagyon előrehaladt szakmai specializáció miatt gond, hanem kutatásmetodológiai is. A szerző „bátorsága” már e ponton tetten érhető. (Gyanítom persze, e bátorság nem független a médiatudományi sorozattal színre lépő kiadó igényétől, fölkeresétől. Önszántából nem mindig megy az ember vékony jégre.)

Maga az előszó zárata mindenestre világosan rögzíti a szerzői törekvést: *„Ez az első olyan átfogó magyar sajtótörténet, amely egységében kívánja tekinteni a teljes magyar nyelvű periodikus irodalmat, szerves részének tekinti az ország határain kívüli magyar sajtót is: amely tartalmazza az újságírók történetét, és amely lehetőség szerint figyelmet fordít a sajtóélet gazdasági működésére: mindemellett több, eddig feltáratlan részterületen elvégezte az elsődleges anyagfeltárást.”* Ezt a magas igényt ugyan kicsit lejjebb engedi a folytatás, de nem hatálytalanítja: *„Ennek ellenére ez is, mint minden sajtótörténeti áttekintés, szükségszerűen szelektív és szubjektív, ami egyúttal azt is jelenti, hogy nem meríti ki témáját: tág teret enged eltérő módszer és feldolgozási szempontok alapján megírható további feldolgozásoknak.”* (20.)

Ebből a programból a könyv több mindent megvalósít, több mindent csak részlegesen, s – hadd mondjam ezt is ki – van, ami csak igényként jelenik meg a szövegben. Az időbeli teljesség (a „kezdetektől” a „rendszer váltásig”) egyértelműen megvalósul, s ez önmagában is komoly érdem. Két okból is. Egyrészt időben lefedi a teljes történeti folyamatot, másrészt ezt egységes fogalmi keretben teszi, a folyamat leírása a maga nézőpontjából koherens, egységes leírás – a többszerzős hasonló összefoglalásokkal ellentétben például az érvényesített szempontok nem változnak szerzőnként/korunként. A szerző ugyanazt a megközelítést érvényesíti végig az egész könyvön. Ez önmagában is érdem (a változások iránya és jellege ezáltal válik igazán érzékelhetővé), de a szerző egyéni teljesítményének értékét még növeli, hogy, bár az időrend bizonyos szegmenseiben saját, empirikus kutatásaira nem támaszkodhat, mégis annyira beledolgozta magát a történetbe, hogy a korábbi kutatók eredményeit átfogni és (saját szempontjai szerint) átértelmezni képes. Ez a magyar sajtótörténeti irodalomban csakugyan először történik meg. Az persze, hogy e könyv – enciklopédikus értelemben – „a teljes magyar nyelvű periodikus irodalmat” átfogná, értelemszerűen, megvalósíthatatlanul magas igény. Ha például valaki egy adott hírlap vagy folyóirat története iránt érdeklődve meg akarja nézni, mit írt arról ez az összefoglalás, az esetek elég nagy százalékában semmit nem találna az érintett lapról. De ez, ismételjük meg, szükségképpen van így, a magyar sajtótörténetet alkotó „címek” száma olyan nagy, hogy ezek teljes körének regisztrálása még bibliográfiai szinten sem oldható meg egy ilyen terjedelmű kötetben. Az összegzés legnagyobb, bár szükségképpeni gyengéje mégis itt lelhető föl. Az összegzés csak bizonyos trendeket írhat le, egyes reprezentatívként kezelt lapokról referálhat – valamennyi lapot nemhogy végigolvasni nem tudhatja egyetlen szerző, de kézbe venni és átpörgetni sem. Ez, hadd szögezzem le ismét, nem egyéni hiba, hanem szükségképpeni fejlemény. De következményei vannak. A trendek fölvezetése, a látókörbe bekerülő lapok „megválasztása” így részben csak szakmai konvenciókon alapul, részben a szerző egyéni tájékozottságának esetlegességein. S mindkettő ingatag alap. (Más kérdés, hogy ez bármelyik magyar sajtótörténész esetében így lenne – beleértve természe-

tesen e sorok íróját is). A szakmai konvenció azért nem ad jó alapot a munkához, mert – hihető-e az olvasó számára, vagy sem, de tény – egyetlen jelentős lap korszerű, monografikus földolgozása sem áll rendelkezésünkre. Még olyan, irodalmilag kiemelt fontosságúként kezelt folyóiratról, mint a „közismertnek” vélt *Nyugat*, sincs egységes nézőpontú, szisztematikus empirikus kutatáson alapuló, minden lényeges összefüggésre kiterjedő monográfia – noha e lapról igen sokat, lassan már könyvtárnyit összeírtak. De, jó esetben, csak fragmentumokat és vázlatokat, többnyire pedig szimpla fecsegéseket. A napilapok esetében pedig, értelemszerűen, még rosszabb, sokkal rosszabb a helyzet. Olyan, más-más szempontból, meghatározóan fontos napilapokról például, mint az *Az Est* vagy a *Világ*, bizony a máig legjobb írás egy-egy repertórium-előszó: a Vásárhelyi Miklóse és a Litván Györgyé. S vannak lapok, fontos lapok, amelyeknek még ez sem jutott. A sok Magyar Hírlap közül az időrendben első, amelyet egyik neves (s igen okos) munkatársa később, visszatekintve a maga kora legjobb lapjának mondott, eddig még egy alapos és átfogó tanulmányt sem kapott: örülhetünk egyes részletek földolgozásának. S a példák szinte számatlanul folytathatók lennének. A „vidéki” vagy „határonkon túli” lapok földolgozottságát illetően pedig még rosszabb a helyzet, jóllehet ezek közül több is meghatározóan fontos volt – a szegedi Délmagyarország például, amely nagy korszakában (1923/25–1938) alighanem a legjobb magyar vidéki napilap volt, egy pesti, soproni vagy nyíregyházi sajtókutató számára ma is tökéletes terra incognita. Monografikus földolgozására pedig egyelőre még számítani sem lehet. S így tovább. (E helyzetet komplikálja, hogy az újabb keletű magyar médiatudományi divatok történeti szempontból többnyire szinte teljesen irrelevánsok. Történeti anyagföltárás és leírás helyett voltaképpen csak „korszerűnek” vélt médiaideológiákat adoptálnak, húznak rá a magyar anyagra, s egy-egy médiumot már nem is leírni akarnak, „csak” – átvett minták alapján – a médiumokról való gondolkodás módját akarják előírni. Ez pedig, ne legyenek kétségeink, szimpla – indoktrináció. Ám a sajtótörténet-írás nem ez: a sajtótörténet-írás, ha megfelel elnevezésének, leíró jellegű kritikai történettudomány.) Summa summarum: Buzinkay Géza e ponton túl sokat ígér és vállal magára. Sem ő, sem – legalábbis egyelőre – más sem tudja teljesíteni.

A kérdés az: áthidalható-e, s ha igen, miképpen ez a kutatástörténeti „adottság”? A könyv voltaképpen Buzinkay Géza kísérlete a problémamegoldásra. Eljárása, rövidre fogva, a következő. Eleve lemond az extenzív teljességről. A tárgyalt és/vagy hivatkozott hírlapok és folyóiratok köre erősen redukált, az informálisan létező kánon szerint szelektált. Az így kiválasztott periodikák aránya a teljes készlethez képest kezdetben magasabb (a viszonylag kevésből relatíve többet meg lehet, s meg is kell említeni), a kiadott lapok számának robbanásszerű megnövekedése után viszont ez az arány romlik: a nagyon sokból már csak jóval kevesebb tárgyalható/említhető. Az extenzív teljesség szempontjából adódó „hiányokat” a sajtó intézményrendszerének határozott szempontok szerinti típusokba sorolása, jellegzetességeik bemutatása „pótolja”. Ez nemcsak kényszer szülte megoldás, de megvan saját immanens, sajtótörténeti logikája is. A nyomtatott sajtó, mint intézmények meghatározott rendszere, ugyanis mindig bizonyos lehetőség típusok halmaza. Sok minden megkülönbözteti egyik lapot a másiktól (pl. a címe, munkatársi gárdája, irányzati „árnyalata” stb.), de e lapok, minden elválasztó momentum ellenére jellegük szerint csoportosíthatók, besorolhatók a lehetséges variációk valamelyikébe. Az pedig, ami a látszólag nagyon különböző, „egyedi” lapokat összekapcsolja, automatikusan tagolja a médiaszerkezetet. Ezeknek felismerése és leírása sajtótörténeti teljesítmény. Ha tetszik, egy fontos vonatkozásban kárpótlás az egyediség részletező bemutatásának elmaradásáért. Buzinkay Géza médiatudományi fölkészültsége és tájékozottsága e ponton előnyösen megkülönbözteti meg őt a korábbi sajtótörténet-írás általános gyakorlatától. A könyv legerősebb oldala éppen a lapok jellegének és a kialakuló sajtóműfajoknak a rövidre fogott, de

módszeres és következetes bemutatása. A viszonylag hosszú történeti korszakból adódó problémákat két különböző módon oldja meg. A korai időszak történetét, amit ő empirikusan nem kutatott, de viszonylag nagy irodalma van, s már több kutatómunka dolgozott föltárásán és leírásán, „megtanulja”, saját nézőpontrendszerébe integrálva, könyve terjedelméhez mért terjedelemben rekapitulálja, összegzi. Ez nemcsak praktikus, de teljesen legitim eljárás is egy összefoglaló mű esetében – minden részletet egyetlen kutató sem mutathat be csak a saját, autopsziás kutatásaira hagyatkozva. Kell, s ez esetben lehet is, az elődök munkájára támaszkodni. A szerző oktatói múltja, rutinja e ponton jól kamatozik. Ez a megoldás azonban a záró időszak, az úgynevezett „rendszerváltás” felé vivő sajtótörténeti periódus bemutatásakor nem járható. Az erre vonatkozó érdemi szakirodalom szűkös és esetleges, s a lassan mozduló magyar történeti kutatás kontextusában még nem is nagyon „történeti” korszak, hanem – homályos, zavaros és bizonytalanul megítélhető – félmúlt. Itt, túl a kevés, mégiscsak használható irodalmon, a szerzőnek a saját „kortársi” és „olvasói”, még szükségképpen amorf tapasztalataira kell hagyatkoznia. Ez sem egyedi kutatástörténeti helyzet persze: minden, félmúltból történelemmé váló periódus első történeti leírásakor jelentkezik ez a probléma. S elsőre nem is igen lehet tökéletesen megoldani. A kísérlet azonban a félmúlt történetivé avatására megspórolhatatlan. Azzal, hogy a könyv elmegy a határpontig, szolgálatot tesz a további kutatásnak – mert bizonyos összefüggéseket láthatóvá tesz, bizonyos megoldatlanságokra pedig, éppen leírásikísérlete révén, akaratlanul is felhívja a figyelmet.

A könyv legmegnyugtatóbban megoldott részei persze azok a periódusok és összefüggések, amelyeket a szerző maga is elsődlegesen kutatott.

4

A könyv centruma – szerkezetileg is, terjedelmileg is, legfőképpen azonban szakmai erősség szempontjából – a 177. oldaltól a 390. oldalig terjedő rész: időben ez kb. az 1860-as évektől az 1944-ig terjedő időszak. Ennek is főleg első, nagyobbik része, a fejeleményeket 1918-ig végigkövető fejezetek. Ez, azt kell mondanunk, nem véletlenül van így, a szerző elsősorban az úgynevezett dualizmus korának szakértője, e korszakra vonatkozóan végezte a legtöbb, legeredetibb s legfontosabb saját kutatásait. S e fejezeteken belül a viszonylag kevésbé elmélyült vagy kidolgozott részletek is kutatói alkatának függvényei. Buzinkay Géza ugyanis elsősorban s mindenekelőtt a szó szoros értelmében vett sajtótörténész, aki nem az eminensen politikai vagy irodalmi kérdésekben mozog otthonosan. Így leírásainak nem is az újságírás politikai dimenziójának föltárása, nem a politikai eszmetörténet vagy az irodalomtörténeti összefüggések értelmezése az erőssége (bármennyire összefüggenek is ezek a médiumok létével), hanem maga a sajtó létmódjának, működésének és jellemzőinek a bemutatása. Ebben különbözik olyan korábbi nagyoktól, mint Németh G. Béla vagy Litván György, akik sajtótörténeti írásaikban is inkább a gondolkodástörténetre vagy/és a politikai mező működésére voltak érzékenyek. Ott viszont, ahol az újságírás intézményrendszerének és professzionalizálódásának speciális összefüggései kerülnek terítékre, a legjobb teljesítmény – mind újdonságát, mind mélységét és kidolgozottságát tekintve – a Buzinkayé. (Németh ugyanis, hogy példáinknál maradjunk, irodalomtörténész volt, Litván pedig történész, szerzőnk ellenben, ismétljük meg, eminensen sajtótörténész. Ugyanannak a komplex jelenségkörnek más-más oldalára esett, illetve esik így a figyelem.)

A könyv centrumát alkotó négy nagyfejezet közül az első a „szabad sajtótól a tömegsajtóig” ívelő utat, a második a „szabad”, és már-már „beláthatatlannak tetsző” sajtó „hatalmát” írja le, a harmadik a „hatalmon” lévő, majd „bírótság elé” kerülő újságírás helyzetét mutatja be. A negyedik pedig, ahogy a cím mondja: A sajtó megfegyverzésének korát,

azaz az 1922 és 44 közötti időszakot. A fordulat, amely a Monarchia fölbomlásával következett be, ennyiből is kitészik: 1918 bizony, akárhogy nézzük, sajtótörténeti szempontból is fordulópont, és – egyáltalán nem mellékesen – egy nagy korszak lezárulása. A könyv nagy hozadéka, hogy ennek a – mai perspektívából – immár termékeny fénykorszaknak a sajtótörténeti karakterét minden korábnál pontosabban érzékeltetni tudja.

Hogy mi minden történt, mi minden jött létre vagy erősödött meg a 'liberális félszázad' sajtóéletében, azt a legtömörebben s legplasztikusabban az ide vonatkozó részeket tagoló alfejezetek címei fejezik ki. Pusztá felsorolásuk is beszédes (mert a szerző ért ahhoz, hogy a valóban lényegét kiemelő szempontok szerint tagolja szövegét). Az 1860–80 közötti rész alfejezetei ezek: Önálló magyar sajtópolitika és a Miniszterelnökségi Sajtóosztály felállítása. – Laptulajdonos részvénytársaságok alakulása: az Athenaeum és a Franklin-Társulat. – Önálló állami hírszolgálat: a Magyar Távirati Iroda. – Az újságírás szakmává válása. – A tárca: Kecskeméthy Aurél és Ágai Adolf. – A modern magyar hírlapok új műfajai, az interjú és a riport. – A riport megjelenése és következményei. – A kormánypárti sajtó. – A politikai leleplezés meghonosítója: Csernátony Lajos. – A kormányok ellenzékeinek sajtója. – A Borsszem Jankó és a politikai vicclapok. – Az erdélyi és magyarországi helyi sajtó. – Tömegsajtó-törekvések olvasó tömegek nélkül: Wodiáner és a Légrády Testvérek. – A liberális és az antiszemita sajtó ütközete. – Az érdeklődő polgár folyóirata, a Magyar Salon. – Az illusztrált családi hetilapok. – Az 1880-as évektől 1918-ig terjedő rész alfejezete: A sajtóvállalkozás. – A budapesti sajtónegyed. – A vidéki sajtó. – Az újságíró és helye a társadalomban. – A sajtóélet zsidó szereplői. – Női lapok és újságíró nők. – Újságírói körök, egyesületek. – A riport és a riportter. – A hirdetés és a közgazdász újságíró. – A posta és a rikkancsok. – A krajcáros tömegsajtó. – A vélemény-sajtó és a vezércikk: Mikszáth Kálmán, Rákosi Jenő, Vészi József, Ady Endre. – A kormánypárti sajtó. – A Monarchia magyarországi napilapja: a Pester Lloyd. – Ellenzéki hírlapok. – A sajtóvállalkozás csúcsa: Miklós Andor és Az Est. – A politikai perifériája: vicclapok és karikatúrák. – Képes szépirodalmi hetilapok és magazinok. – Világnézetek és folyóiratok. – Csaták a sajtó szabadsága körül: az 1914. évi sajtótörvény. – Első világháború: haditudósítás és hadicenzúra. – A harmadik fejezet viszonylag rövid, alfejezetei nincsenek is. A negyedik rész megint tagoltabb, az alfejezetcímek itt így alakulnak: A sajtóélet szabályozása, irányítása és felügyelete. – A nemzeti hírügynökség. – Támogatás és mecénatúra. – Újságírók, publicisták. – Az újságíró nők térhódítása. – Új hasadás: népiek és urbánusok. – Újságíró szervezetek. – A kormány-sajtó. – A Központi Sajtóvállalat. – A jobboldali pártok és csoportosulások lapjai. – Az Est-lapok és a Pesti Hírlap. – Ellenzéki változatok: a Korunk Szava és a Népszava. – Irodalmi és társadalmi folyóiratok. – Képes magazinok. – A határokon túli magyar sajtó. – Zsidótörvény, Sajtókamara és hintapolitika. – A nemzet megmentése: a Magyar Nemzet. – 1944: nyilas terror a sajtóéletben.

A négy nagyfejezet alfejezeteinek cím szerinti felsorolása akár e részek tartalomjegyzékének is felfogható, de, vegyük észre, jóval többről van szó. Ez egy szerkezeti váz, egy „tematizáció”, amely megadja a folyamat egy lehetséges elbeszélésének történeti értelmezési keretét. Ez a keret újszerű és lényeglátó, kivált az első két nagyfejezet esetében. (A negyedik esetében már kevésbé osztom a szerző meglátásait, bár azok is belül vannak a szakmai vállalkozás körén. Arról van csak szó, hogy én „szélsőségesebben” fogalmaznék, interpretációm – ahogy mondani szokás mostanában – sarkosabb, „megosztóbb” szerepű lenne.) Egészében azonban ez az értelmezési keret a későbbi, részletezőbb (s persze óhatatlanul nagyobb terjedelmű) sajtótörténeti monográfiák számára is jó kiindulópontot jelentenek. S – mostani rendeltetésüknek megfelelően – a magyar sajtótörténet iránt érdeklődő olvasóknak éppúgy szemléleti eligazodást adnak, mint a szakszerűsége törekvő kutatóknak. Az egyes alfejezetek kidolgozottsága (értsd: „részletezettsége” és terjedelme)

persze nem teljesen egyenletes. Ez a szerzői kompetencia egyenetlenségeiből, az előzetes feldolgozottság mértékéből (olykor teljes hiányából), és persze magából a monográfiaforma kötöttségeiből egyaránt adódik. Így is, minden lehetséges ellenvetés ellenére is, az 1860-tól 1918-ig terjedő rész a legjobb, ami eddig megszületett. (Ott, ahol az előzmények részletezőbbek és adatgazdagabbak, mint e monográfiában, az előzményeket többnyire éppen maga szerzőnk írta meg, tárta föl.) Ahol pedig a kidolgozottság terén hiányérzetünk lehet (például vidéki sajtó, határokon túli sajtó, vagy az újságíró-társadalom leírása) ott nem arról van szó, hogy a monográfia tájékozatlanul és rosszul összegezte a tudnivalókat, hanem arról, hogy ezek a kutatások még nem vezettek kielégítő eredményre. Magyarán, a „szakma” egésze mulasztott, s itt egy hiánypótlás lehetséges irányai válnak láthatóvá.

5

Nagy kérdés, e monográfia, egy jelentős kutatói életmű korollárium, a magyar sajtótörténeti kutatások összegző betetőzése-e, vagy – ami ennél is több lenne – egyben egy új perspektíva érvényesülésének megalapozó s nyitó darabja? Sajnos a magyar sajtótörténetírás mai állapota, a föllépő új nemzedékek tagjainak jól érzékelhető szemléleti korlátai, kényelmessége és üzleties habitusa nem sok jóval kecsegtet. Attól tartok, Buzinkay Géza könyve sokáig nem lesz meghaladott. (Hacsak ő nem áll elő egy újabb, még jobb nagy összefoglaló művel.)

Az új könyvnek mindenesetre örülünk. Mert eredményei jelentősek, s ezt már nem veheti ki senki a magyar kultúra önmegértéstörténetéből.

(A magyar sajtó és újságírás története a kezdetektől a rendszerváltásig, Budapest, 2016)